

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

21^e Jaargang

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1913

De Nederlandsch-Indische proefgulden van 1815.

„De eenige bekende proefgulden in 1815 geslagen, waarvan het slaan bij Zr. Ms. besluit van 8 November 1815, blijkens publicatie van Commissarissen-Generaal van 14 Januari 1817, bevolen was; doch waaraan geen gevolg schijnt te zijn gegeven.”

Verslag van het Koninklijk Penningkabinet te 's-Gravenhage over de aanwinsten van 1873, blz. 7.

I.

Nadat het Londensch tractaat van 13 Augustus 1814 Nederland had toegezegd de teruggave der door de Engelschen veroverde koloniën 1), bepaalde een Souverein besluit van 14 November d. a. v., n°. 55 2) het munten in Nederland van Hollandsche guldens voor de behoefte van Oost-Indië. Er werd ter beschikking gesteld een som van / 1.860.000 tot het koopen van zilveren baren; voor het overige moest men, blijkens een Souverein besluit van den 20^{en} d. a. v. 1r. C., oude zilveren specie van het beste gehalte tot nieuwe guldens vermunt: „aangezien het zilver in baren thans bijzonder schaars is en dus niet dan bij kleine partijtjes en tot hooge prijzen verkregen kan worden”, rapporteerde de departementschef van Koophandel en Koloniën d. d. 20 November 1814 aan den Koning 3). De departementschef had destijds den titel, niet van minister, gelijk vóór en na dien tijd, doch slechts van directeur-

1) Zie hoofdstuk I van mijn in 1910 uitgegeven werk: *De teruggave der Oost-Indische koloniën, 1814—1816*. Hierna noem ik verkort dit werk *Teruggave*.

2) Eerst den 16^{en} Maart 1815 nam WILLEM I den koninklijken titel aan; vóór dien tijd was hij Souvereine vorst: *Teruggave*, blz. 247.

3) *Teruggave*, blz. 236.

generaal; de eenige, die als zoodanig heeft gefungeerd, is geweest de heer GOLDBERG; hij neemt in de geschiedenis van het Indische muntwezen een belangrijke plaats, maar niet ter zijner eere, in 1).

Op een vraag van het Utrechtsche muntbestuur, of de gulden voor Indië een eigen stempel moest hebben, antwoordde GOLDBERG bij missive d.d. 22 November 1814, n°. 475, ontkennend; „immers daar onder de presente omstandigheden de Bezittingen in de Oost-Indiën een gedeelte van het land onder het bestuur van Z. K. H. uitmaken, kan er geen reden bestaan, waarom de eigenlijke gulden voor de circulatie in die landen eenige andere of onderscheiden stempel zou dragen als die dezelve in het Moederland voert, zoo lang er geen andere door den Souverein ingevoerd wordt” 2).

Het hier medegedeelde over hetgeen ten aanzien van den Indischen gulden werd verhandeld in 1814 is voor ons onderwerp van belang, daar er duidelijk, naar het mij voorkomt, uit blijkt, dat men destijds niet in de gedachte had een gulden van minder gehalte voor Oost-Indië te bestemmen: men wilde als een vanzelf sprekende zaak den gewonen, den z.g. Generaliteitsgulden, en de vraag of soms de stempel ook moest dragen de bestemming voor O.-I. wordt als overbodig ontkennend beantwoord, dus in denzelfden geest van den tegenwoordigen toestand.

Over die behandeling van 1814 gaat nu echter een betrekkelijk geruime tijd heen: de zorgen voor de organisatie der koloniale zaken namen den tijd in beslag; daarna deed de terugkomst van NAPOLEON met al de gevolgen ervan de zaken opschorten. Eerst in October 1815 kon de Commissie-Generaal, benoemd tot overneming der Oost-Indische bezittingen uit handen van de Engelschen — de heeren

1) *Teruggave*, blz. 112—114.

2) *Teruggave*, blz. 236.

ELOUT, VAN DER CAPELLEN en BUYSKES — uit Texel naar Batavia zeilen 1), doch zelfs toen waren zij niet in het bezit van de vereischte voorschriften ter regeling van het muntwezen.

Voor deze aangelegenheid deed de departementschef het voorstel aan den Koning bij rapport d.d. 6 November 1815, n°. 156. In dat stuk echter wordt van gansch andere beginselen uitgegaan, dan men in 1814 scheen gehuldigd te hebben 2).

Het was een feit, dat naar ons Indië gezonden zilveren munt wel werd uitgevoerd. Bij de kosten van munten niet alleen, doch ook van verzending, w.o. tevens renteverlies, achtte de departementschef dit een bedenkelijk verschijnsel. Vandaar de gedachte, dat men moest trachten te voorkomen den uitvoer van den gulden, door stukken te doen munten van minder gehalte dan van 200 azen, het gehalte van den Generaliteitsgulden, terwijl men als een natuurlijk gevolg hiervan *beide guldens gelijk in waarde zou verklaren*. Nieuw was het idee in onze koloniale geschiedenis niet, want het lag reeds ten grondslag aan een plakkaat van 11 Juli 1639 3) — „alsof de natuur der zaken zich op den duur door kunst liet bedwingen”, werd een paar eeuwen later naar aanleiding van dat besluit gefilosofeerd 4). De maatregelen van dien aard zouden zich herhalen. De vrees voor uitvoer, „ten koste van onze goede ingezetenen”, werd vermoedelijk aangewakkerd

1) *Teruggave*, blz. 285 v. v.

2) Ik zal dit stuk in volgende bladzijden noemen: het *Indische muntrapport van 1815*. Het bevindt zich in het algemeen rijksarchief „Koloniën na 1813”, geheime bundels, n°. 24, doch het werd afgedrukt als bijl. I van mijn verhandeling: *De zilveren Java-ropijen van de jaren 1816—1817* in afl. 3, deel 67 der *Bijdragen van het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië*, te 's-Gravenhage.

3) Blz. 432, dl. I van het *Nederlandsch-Indische Plakkaatboek*, door Mr. J. A. VAN DER CHIJS.

4) *De munten van Nederlandsch-Indië*, door E. NETSCHER en Mr. J. A. VAN DER CHIJS (1863), blz. 19. In het vervolg noem ik dit werk verkort NETSCHER.

door de meening, dat 's lands kas altijd een voordeel van dergelijke tegennatuurlijke maatregelen had, althans scheen te hebben. GOLDBERG werd bovendien dezen averechtschen weg opgedreven door een toevallige omstandigheid. Onder den naam van ropij circuleerden in Indië tal van soorten, die een verschillend gehalte hadden, zoomede onderscheidene stempels, en nevennamen droegen; daartoe behoorden niet slechts ropijen uit Vóór-Indië — het land van deze munt — doch ook een op Java gemunte, de dusgenoemde Java-ropij. Niettegenstaande allerlei afwisseling in waarde-toekenning lag aan dit muntstuk toch in den regel ten grondslag een waarde van 30 Indische stuivers à 4 duiten, m. a. w. van 120 duiten koper. Het Britsch-Indische tusschenbestuur had de Java-ropij tot standpenning verklaard en het gehalte eerlang opgevoerd tot 227 azen, waardoor de Java-ropij het meest, dus ook niet volkomen, naderde tot de waarde van die 30 stuivers, waaronder ik steeds zal verstaan Indische à 4 duiten, wanneer ik niet Nederlandsche op het oog heb.

Den departementschef waren nu twee Java-ropijen in handen gekomen, doch ongelukkig niet van den muntslag-1815, maar van dien der jaren 1803 en 1806 en het gehalte dezer stukken was enorm veel lager dan van den Engelschen muntslag, te weten slechts weinig hooger dan 200 azen. Bekend er mede, dat de Java-ropij deed 30 stuivers Indisch, gelijk, stelde hij naar herinneringen uit den Compagniestijd 1), aan 24 stuivers Nederlandsch, in plaats van 20, leidde zijn gehalte-bevinding tot de conclusie, dat in Indië die waarde bezat een munt van 200 azen, alzoo ook de Generaliteitsgulden, m. a. w. hij kon aan den Indischen gulden geven een gehalte van $\frac{20 \times 200}{24} = 166\frac{2}{3}$

1) MEES in *Het muntwezen van Nederlandsch-Indië* (1851): blz. 16, 17. — ELOU schreef, blijkens blz. 162 van mijn in noot 1, blz. 18 vermeld artikel: „dat de ropijen van het jaar 1747 tot 1751 geslagen, waren van het gehalte van de Suratsche ropijen, namelijk 11 penn. 8 grein, wegende 17 engels, 18 azen, en dus intrinsiek waard 24 st. $8\frac{1}{42}$ penn.”

azen, terwijl die gulden in Indië dezelfde waarde had als de Generaliteitsgulden in Holland. Eenmaal door deze gedachtenrichting geleid, moest hij in de juistheid ervan versterkt worden zoowel door een geschiedkundig feit als door een economische waarheid.

Het eerste lag hierin, dat zoo ongeveer door het gansche muntverleden der Oost-Indische Compagnie de meerwaarde van het zilver in Indië als een roode draad liep 1) en tot allerlei verwarde, schadelijke maatregelen had geleid. Van dat verwarde of schadelijke schijnt GOLDBERG niet te hebben geweten; ofschoon reeds in de „Consideratiën”, die baron VAN IMHOFF in 1741 voor de bewindhebbers der Compagnie schreef — een belangrijk stuk, dat juist dezer dagen door de zorgen van prof. mr. J. E. HEERES in de *Bijdragen van het Kon. Inst. voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van N.-I.* is gepubliceerd (dl. 66, afl. 4, blz. 441 v. v.) — wordt opgemerkt, dat men „zich een chimerique winst van 25 pCt. verbeelt, door de gulden tegen 25 stuivers aan te rekenen, daar men dog in der daat niet daar bij profiteert en met 3 guldens in een rijxdr. van 48 stuivers te reekenen, de zaak wederom herstelt en op een het zelfde doet uijtkomen”; maar men maakte „de reekening daar door teffens zo obscur en confus, dat men geen dag daar in kon zien”; ook scheen het „dat men door confuse uijtcijffering de zaken veel meer heeft zoeken te embrouilleeren, dan door het fijne van die mysterieuse reekening de Compe. een reel voordeel toe te brengen” 2).

De economische waarheid was, dat aangezien Nederlandsch-Indië de grondstof voor zijn geld dan wel het geld zelf van elders, van Holland, ontving, dit niet anders kon geschieden dan door het maken van kosten. „Het zilver is ginter meer waard dan in Europa van 20 tot 22 à 23 pCt.

1) Verg. blz. 1, al. 2 NETSCHER.

2) Blz. 485 der *Consideratiën*. Zie ook blz. 46 der *Historisch-Statistische Bijdragen* (1907), van Mr. N. P. VAN DEN BERG.

omdat Indiën gebrek aan zilver heeft'', schreef reeds VAN IMHOFF 1), in de 18e eeuw, en nog zooveel autoriteiten na hem in de 19e eeuw moesten het telkens en telkens weder herinneren 2). Dit waarde-verschil vindt echter, bij overigens normale verhoudingen, zijn volledige uitdrukking in den wisselkoers 3). In de GOLDBERG-stukken is hiervan echter met geen woord sprake. De departementschef had immers de meerwaarde in verband gebracht met een gelijkheid in gehalte tusschen een paar ropijen en den gulden, terwijl hij aan die ropijen de waarde toeschreef van in Indië circuleerende ropijen, die een hooger gehalte bezaten en derhalve ook reeds om deze reden een hoogere waarde verdienden.

1) *Consideratiën*, blz. 486.

2) „Als eene niet te loochenen waarheid mogen wij dus de stelling vooropzetten, dat het zilvergeld, dat uit Europa naar Indië verzonden wordt, in Indië meer waard, dat is, duurder zijn moet dan in Europa." Zie blz. 19 van N. P. VAN DEN BERG's brochure: *De kwestie van den geldsomloop in Nederlandsch Indië* (1863); deze brochure noem ik kortheidshalve *Geldsomloop v. d. B.* (1863). — „Het woord van KAPPEYNE: de geheele muntgebruikende wereld vormt eene eenheid, is een der diepzinnigste, die ooit in deze vraag zijn uitgesproken; maar, al gebruikt de geheele wereld eene en dezelfde munt, zij maakt daarmede toch het geld op de verschillende tijden en plaatsen niet gelijkwaardig. Geld te moeten verzenden of te moeten laten overkomen, kost geld; geld te kunnen verzenden of te kunnen laten overkomen geeft geld." Zie blz. 185 der *Studies over Geld- en Muntwezen*, door Jhr. ROCHUSSEN (1888). Naar dit werk verwijs ik verder met de verkorting: *Studies van ROCHUSSEN*.

3) „Die betrekkelijke waarde wordt uitgedrukt door den wisselkoers'', blz. 9 der *Beschouwingen over den geldsomloop in Nederlandsch-Indië* (1862), anonym, doch geschreven door den heer N. P. VAN DEN BERG, verg. blz. 579 van mijn artikel in *De Indische Gids*, Mei 1912: *Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN over de vermindering van zijn traktement, tengevolge van artikel 2 der Indische muntverordening van 1817, nader te vermelden als Art. 2 Muntverordening*. De brochure van den heer VAN DEN BERG wijs ik kortheidshalve aan met *Geldsomloop v. d. B.* (1862); zoowel in deze, blz. 11 en 12, als in *Geldsomloop v. d. B.* (1863), blz. 36, werden destijds de kosten der verzending geacht 6 à 7% te zijn. In 1846 werden de gouvernementsswissels van het Indisch bestuur op Nederland gesteld op den koers van 95% (*Sibl.* 1846, n°. 3); dit werd eerst in 1853 een minimum verklaard: zie de aankondiging in *TOLLENS' Wetten en Besluiten*, dl. II, blz. 424-425. Verg. overigens de aangehaalde brochures in *Geldsomloop*, blz. 17 (1862); blz. 39 (1863). — Dat bij de versnelde middelen van gemeenschap de kosten zijn verminderd en dit ook in den wisselkoers aan den dag treedt, spreekt vanzelf: verg. het bericht van Mr. N. P. VAN DEN BERG op blz. 578, *Art. 2 Muntverordening*.

Ik houd het ervoor, doch dit is slechts een bloot vermoeden, dat GOLDBERG niet uitsluitend door eigen overweging tot zijn dwalingen is gekomen, maar dat hij door anderen, zoo niet op den slechten weg gebracht, dan toch daarop verder geleid is geworden. Daarbij denk ik speciaal aan DAENDELS, die „door allerhande middelen van dwang en geweld” 1), met overschatting van den kolonialen gulden, hetzelfde beoogd had, als GOLDBERG met zijn minwaardigen Indischen gulden wilde bereiken. Deze departementschef achtte voor het slagen daarin slechts noodig „fermiteit”, gelijk wij nader zullen lezen, dat hij aan Commissarissen-Generaal schreef: het heeft mijn aandacht getrokken, dat hetzelfde karakteristieke woord voorkomt in een brief van DAENDELS, dien ik bij de GOLDBERG-brieven aantrof 2).

Wat daarvan ook zij, een feit is het, dat zijn rapport aan den Koning d.d. 6 November 1815, n°. 156 het volgende in substantie stelt:

in Indië circuleert een Java-ropij van $\pm$ 200 azen;

die ropij telt er 30 stuivers à 4 duiten;

30 Indische stuivers zijn gelijk aan 24 Nederlandsche stuivers;

ergo zijn in Indië 24 Nederlandsche stuivers gelijk aan 200 azen;

dus een stuk van 166 azen in Indië is zoo goed als een stuk van 200 azen in Nederland.

Met deze opvatting is de Koning geheel medegegaan, waardoor ook in dit opzicht het scherpzinnig oordeel is

1) *Bijdragen tot de Geschiedenis van het Muntwezen in Neerland's Oost-Indische Bezittingen*, door Mr. J. P. P. van ZUYLEN VAN NIEVELT in de z.g. *Utrechtsche Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde Koloniën* (1867), blz. 387. Ik verwijs verder naar deze verhandeling met de woorden van ZUYLEN.

2) Op het algemeen rijksarchief vindt men een groote verzameling stukken van den heer GOLDBERG; zie blz. 43, n°. 64 van het jaarverslag over 1902; onder GOLDBERG-verzameling zal ik ze verder aanwijzen. Daarin ligt de in den tekst bedoelde brief van DAENDELS; verg. *Teruggave*, blz. 124.

gerechtvaardigd van G. K. VAN HOGENDORP, die in WILLEM I wel een financier zag, doch „dat Hij het slegts in den gewonen zin was, dat is, dat Hij cijferen kon om geld te maken” 1), het geldmaken hier wel niet bedoeld voor zichzelf, maar de gedachtengang van het rapport was om op een zuiniger manier Indië aan geld te helpen, of, zooals GOLDBERG het uitdrukte, bij de overzending een *avans* te genieten.

Nu men alzoö een gulden van een ander gehalte kreeg, behoorde hij ook een eigen type te hebben; hij zou op eene zijde als omschrift voeren MO. ARG. REG. TOT. BELG. JAV. daarmede bedoelende: *Moneta Argentea Regni Totius Belgie Javae*, welke voor het Indisch publiek duidelijk sprekende omschrijving wilde zeggen: „Zilveren munt van het geheele Rijk voor Java”. Kenschetsend ook dat *Java*: in de GOLDBERG-stukken over muntwezen wordt nagenoeg uitsluitend van dat eiland gewag gemaakt, of de munt alleen daar had te circuleeren! Overigens doet dit omschrift eenigszins denken aan den in 1802 in Nederland voor Indië geslagen gulden: MO. ARG. ORD. FOED. BELG. HOL. 2). Nader had de departementschef bij brief d.d. 5 Maart 1815, n°. 677 aan het Muntbestuur te Utrecht geschreven: „den aangestelden stempelsnijder SCHAUBURG 3) de nodige order tot het volledig

1) Zie *Teruggave*, blz. 50, noot 3. Deze kenschetsing van VAN HOGENDORP komt mij vrijwat juist voor, dan die men leest in de *Studies van ROCHUSSEN*, blz. 171: „De bedrevenheid in zake van geld en munt. . . zal voorzeker niemand aan Nederland's eersten Koning uit het nationale Stambuis betwisten”.

2) Mr. L. W. A. BESIER, blz. 52, sub 2 der *Geschiedkundige aantekeningen betreffende deze muntslag voor Nederlandsch-Indië* met een daarop volgende catalogus van munten enz., aanwezig in het Penningkabinet van de Munt, opgenomen in het *Algemeen verslag van het Munt-College, over 1885*: verkort aan te geven door BESIER.

3) Zoo lees ik den naam in de stukken; 't zal echter wel moeten zijn SCHOU-BERG, een familie van stempelsnijders. Verg. BESIER, blz. 27, noot 1. Dit „aangestelden” zal wel betrekking hebben op de benoeming voor Indië, althans J. P. SCHOU-BERG werd eerst bij K. B. van 20 November 1819, n°. 97 aangesteld tot stempelsnijder en was in Maart 1815 niet verbonden aan de Munt te Utrecht.

vervaardigen van de stempel voor de Javasche gulden te geven, met bijvoeging, dat tot onderscheiding van die geene, welke hier te lande voor de circuleering geslagen worden, er naast het Beeld of de zoogenaamde Hollandsche maagd zal geplaatst worden de letters N. O. — Nederlandsch Oostindië — en dat de bundel pijlen niet zo distinctief worde gesneden, dat het preciese getal daarvan gemakkelijk te zien is". Aan dit alles is slechts in zeer beperkte mate uitvoering gegeven en wel door een niet verwachte omstandigheid: zij heeft in zekeren zin belangrijke gevolgen gehad.

In Nederland werd het gouden tienguldenstuk te hoog getarifeerd in verhouding tot den zilveren gulden en alzoo „was het voordeelig voor rekening van den Staat veel gouden munt te slaan, en men liet zich niet onbetuigd", herinnert een deskundige 1). Mocht dit voordeel intusschen slechts bedriegelijk zijn, geenszins was zulks het geval met de winst, die het munten van goud opleverde aan den muntmeester, destijds GIDEON JAN LANGERAK DU MARCHIE SERVAAS. Hij vervulde zijn functie sinds 1797 en had er op tegen om de beperkte capaciteit der Munt tegelijkertijd dan wel in de eerste plaats aan te wenden ten einde aan GOLDBERG's verlangen te voldoen. Alzoo moest de departementschef ervan afzien om den Indischen gulden in Nederland te doen slaan en wel, schreef hij aan de Commissie-Generaal 2): „door de mij beweezen onmogelijkheid om de Nederlandsche Munt voor het aanmaken van de voor Indien bestemde zilveren specien werkzaam te doen zijn, onder een

1) *Studies van ROCHUSSEN*, blz. 172. De schrijver deelt mede, dat de te hooge tarifieering geschiedde bij de eerste Nederlandsche muntwet, nl. die van 28 September 1816, *Nederl. Sibl.* n°. 50. GOLDBERG ondervond echter de teleurstelling reeds in 1815, waaruit ik de gevolgtrekking maak, dat zoo niet reeds vóór die wet de te hooge tarifieering plaats vond, deze in ieder geval te voorzien was. Ook kan het wel zijn, dat, onafhankelijk van die tarifieering, des muntmeesters belang medebracht goud te munten.

2) In de hierna te noemen *Muntinstructie van 1815*.

muntmeester, die sedert veele jaren al zijn heil in het munten van goud had gezocht en die zijne ruïne onvermijdelijk reekende, wanneer hij genoodzaakt werd, door het munten van zilver, den afval, waarin zijne gansche winst was opgesloten, met een ander, en voor het zuiver afscheiden van goud nadeelig metaal, te vervangen". Deze belangzuchtige trad hetzelfde jaar 1815, dat GOLDBERG zijn diensten te vergeefs inriep, af.

De departementschef heeft op dit heengaan niet kunnen wachten, naar het schijnt, en alzoo heeft men niets anders dan den proefgulden, die in het jaar 1815 is geslagen en in het Haagsche Penningkabinet wordt bewaard. Aangezien er geen ander exemplaar van voorhanden is, was wijlen de vorige directeur van het Penningkabinet er wat trotsch op. Het stuk weegt ongeveer $12\frac{1}{2}$ gram, ofschoon de voorgeschreven gulden het gewicht van ongeveer $10\frac{1}{2}$ gram, dat van den Generaliteitsgulden, moest hebben, een aanzienlijk verschil dus, waarop ik terugkom.

Het is, naar ik reeds vroeger vermoedde, over dezen proefgulden, dat men vindt opgeteekend in de *Nalezingen* bij NETSCHER 1). „In 1815 schijnt men een oogenblik er aan gedacht te hebben om de type van de oude generaliteitsgulden met eenige kleine wijzigingen voor de Indische gulden te bestemmen. Althans in Februari 1863 is op eene verkooping van munten bij den boekhandelaar Bom te Amsterdam verkocht een gulden, waarvan wij op pl. XXXI, onder n°. 276 eene afbeelding geven." Deze afbeelding is geheel in overeenstemming met de voorschriften van 1815; het stuk van het Penningkabinet zal overeenkomstig de in het motto dezer verhandeling aangegeven herkomst, een gehalte moeten hebben van 166 azen; de afwijking in

1) NETSCHER, blz. 213-214.

gewicht doet echter mede verwachten een aanzienlijk verschil in gehalte.

Nadat ik het vorenstaande had geschreven, meende ik nogmaals het Haagsche Penningkabinet te moeten bezoeken — ik was er sinds 1897, toen mijn aandacht het eerst op den proefgulden viel, niet geweest — ten einde te vragen én naar de mogelijke herkomst van het stuk, én naar de gelegenheid om het gehalte te bepalen. De heer onder-directeur hielp mij welwillend aan eenige andere onderzoekingen, doch zou mij over de punten in quaestie nader schrijven; vandaar zijn briefkaart d.d. 2 Mei 1912 houdende:

„Het bewuste stuk is uit de verzameling van Dr. MILLIES, welke in 1873 verkocht is bij BOM te Amsterdam. Tot mijn spijt moet ik U echter mededeelen, dat het gehalte van de munt niet voor U kan worden bepaald. Daartoe zou aan de munt moeten worden gevijld wat niet gewenscht is, als zijnde de munt een unicum.”

Hieruit blijkt alzoo, dat mijn vermoeden over de herkomst niet onjuist is geweest en dat het gehalte-onderzoek achterwege moest gelaten worden, hetgeen ik mede wel gedacht had 1). Laat ik er tevens bijvoegen, dat het stuk mijns inziens niet beschouwd moet worden als een aanvangsarbeid om te Utrecht met munten te beginnen. Als dit juist mocht zijn, wordt er het afwijkend gewichtsverschil misschien door verklaard, daar het dan zoo precies op het gewicht niet aankwam.

Nu dat de Indische standpenning van 166 azen niet in Nederland kon gemunt worden, zou het op Java geschieden.

1) De jaartallen van den verkoop 1863 bij BOM en 1873 in het bericht van het Penningkabinet wijzen op twee auctiën.

Vandaar het Koninklijk besluit d.d. 8 November 1815, n°. 39; de eenige bepaling ervan luidde aldus:

De gulden, welke voor de circulatie in Oost-Indië op het eiland Java gemunt zal worden en de type voeren, zooals de teekening aan dit besluit geannexeerd, aanwijst, wordt door ons bepaald in den gewichte op 6 engels 27²³/₃₂ azen en in den gehalte op 9 penningen 2¹/₃ grein.

Dit gehalte van 9 penningen 2¹/₃ grein beteekende $166\frac{3349}{13824}$ azen; de Generaliteitsgulden had, gelijk werd gezegd, 200 azen. Beider gewicht zou, naar wij lezen, hetzelfde, m.^ta. w. het alliage van den Indischen gulden aanzienlijker zijn. Was deze noodelooze vergrooting uit een technisch oogpunt reeds afkeurenswaard, de gelijkstelling in gewicht had blijkbaar ten doel, om het publiek onwillekeurig te doen gelooven, dat men een Indisch muntstuk kreeg, dat in zilvergehalte gelijk was aan den moederlandschen gulden. De opzet bestond toch *de menschen in Indië van 's Landswege te voldoen met hetzelfde aantal Indische guldens als hun in Nederland aan (Nederlandsche) guldens was toegezegd*. Overigens deed het er voor een goede regeling van het Indische muntwezen feitelijk niet toe, of men den Indischen gulden wat meer of wat minder gehalte gaf, indien men althans voor dien gulden een van den Nederlandschen goed te onderscheiden type wettigde en dit geschiedde blijkens de teekening, waarvan het besluit gewaagde. En evenmin zou, de zaak altijd op zichzelf genomen, het muntstelsel noodzakelijk bedorven moeten heeten door de menschen te betalen met 166 azen, terwijl hun 200 azen was toegezegd; men had natuurlijk ontevredenheid gehad; slachtoffers zouden er gemaakt zijn, zeker; doch op den duur had het publiek ermede gaan rekening houden en als de Indische regeering oordeelde, dat een ambtenaar voor de vervulling zijner betrekking 200 azen fijn zilver behoorde te ontvangen, doch nu slechts kreeg 166, zou men natuurlijk het verschil eerlang gevonden hebben door toelagen, snellere bevordering, vergrooting van het aantal guldens. Deze laatste opmerking

geldt evenzeer voor het geval, dat men weliswaar den gulden van 200 azen zou handhaven, gelijk de Commissie-Generaal, naar wij zullen lezen, heeft gedaan, doch, gelijk zij mede daarbij deed, waar zij aan dien gulden een hoogere fictieve waarde toekende.

Alzoo werd nu aan de Commissie-Generaal opgedragen om in Indië dezen gulden van 166 azen te munten, overeenkomstig de type, waaromtrent men thans te Utrecht niet verder gekomen was dan tot een proefgulden. GOLDBERG had daartoe het liefst aan de derwaarts vertrekkende Commissie-Generaal willen medegeven, naar hij schreef, „niets anders dan baren zilver”, afgescheiden natuurlijk van hetgeen men aan contanten moest medevoeren; doch, naar wij lezen, er was op de geldmarkt gebrek eraan. Zelfs de aanvankelijk voor inkoop ervan bestemde som van f 1.860.000 kon er niet aan besteed worden: de Commissie kreeg slechts mede f 622.915 in 320 baren, terwijl daaraan toegevoegd was een partij van 985.200 Nederlandsche guldens, met de bedoeling, dat in Indië de baren tot guldens van 166 azen gemunt en de Nederlandsche guldens tot die guldens vermunt zouden worden, overeenkomstig het K. B.

Over de verkrijging van die Nederlandsche guldens is nog heel wat te doen geweest. De departementschef had de stukken bij het publiek kunnen opkopen en voor zoover het geranden waren, er naar de koerswaarde voor moeten betalen. Hij verzocht ze echter aan de Nederlandsche bank en wel speciaal geranden, „ten einde deze operatie zoo weinig schadelijk voor den Lande te doen zijn”, schreef hij d.d. 25 November 1814 aan de directie der Bank. Hij wilde alzoo geen meerdere betaling voor zulk een bedrag aan geranden en er konden dan daaruit meer guldens in Indië verkregen worden, vergeleken met de omstandigheid, wanneer veel versletenen werden medegegeven.

Er ontstond echter nu een moeilijkheid. Waar het publiek met de Bank te doen had, schijnen de zakken, naar een min

of meer vaste verhouding, gevuld te zijn geworden met ongeranden en geranden; het publiek nam met die vermenging genoegen, maar moet er tevens op vertrouwd hebben, dat zekere grenzen aan ongeranden niet werden overschreden.

Aanvankelijk had de directie zich in staat verklaard, ook met het oog hierop, aan GOLDBERG'S opdracht te voldoen, maar bij onderzoek viel haar voorraad geranden tegen. Nam men die allen uit de zakken en verving men ze door ongeranden, dan weken de zakken zóózeer af van hetgeen aangenomen was, dat de naam der Bank eronder lijden zou. Bij schrijven van 7 December 1814 weigerde dientengevolge de directie aan het verlangen te voldoen. Den volgenden dag drong GOLDBERG nader aan; blijkens schrijven van den 9^{en} d.a.v. hield de Bank voet bij stuk 1). Daar GOLDBERG in zijn instructief schrijven aan C. C. G. G. bericht, dat uitsluitend geranden zijn medegegeven, zal hij vermoedelijk toch hiervoor bij het publiek zijn terecht gekomen.

Over dit schrijven het volgende.

De Commissie-Generaal had wel mondeling van den departementschef vernomen, wat er met de door haar medegevoerde baren zou dienen te geschieden, doch schriftelijke opdrachten ontvingen zij er niet dadelijk over; die moesten volgen.

Vandaar, dat het Koninklijk besluit over den Indischen gulden met afschrift van GOLDBERG'S rapport aan den Koning, dat tot het besluit geleid had, bij een breed opgezet, doch hoogst verward gesteld schrijven van 50 bladzijden, 'd.d. 12 Maart 1816, n°. 1, nagezonden werd o. a. per koopvaardijship *Cornelia*, dat den 24^{en} Maart 1816 het vaderland verliet en den 8^{en} Augustus d. a. v. Batavia bereikte. Zoowel het besluit, als het *Muntrapport*

1) De correspondentie in *Teruggave*, blz. 240-243.

van 1815 had enkel gehandeld over den gulden; maar dat schrijven van 12 Maart 1816 instrueerde de Commissie-Generaal over de inrichting van het gansche voor Indië te wettigen muntstelsel: korthedshalve noem ik die depêche *Muntinstructie*.

De departementschef was kinderlijk ingenomen met hetgeen hij blijkt beschouwd te hebben als zijn vindingen. In verrukking liet hij de schriften lezen aan kennissen van hem te 's-Gravenhage; de antwoorden heeft hij zorgvuldig bewaard 1). Hij had er reden toe! Verzekeringen van het „ongemeen vermaak“, dat de lezing hun schonk, werden in ernst gegeven en niet bedoeld als bijtende ironie; ook zijn er, die hulde brengen, nota bene, aan zijn „zuivere en heldere denkbeelden“; zij zeggen zich op te winden tot „de uiterste admiratie“; die nederig verklaren, dat hun „vernunft“ verre zou te kort schieten, om zoo'n regeling „uit te denken en te bearbeiten“! Elders vestigde ik de aandacht op de groote middelmatigheid onzer bestuurders over het algemeen tijdens Nederlands Herstel 2); toen ik dit deed, was het mij onbekend, dat onze Fransche overheerschers, met erkenning van hun Nederlandsche eerlijkheid, de aandacht erop gevestigd hadden 3)!

1) In de GOLDBERG-verzameling.

2) Blz. 34 en 111 *Teruggave*; blz. 18 van mijn *Oost-Indië's Herstel in 1816*, (1911), verkort aan te wijzen door *Herstel*.

3) Ik bedoel MARMONT's advies op blz. 31-32 van COLENBRANDER, „SCHIMMELPENNINCK en Koning LODEWIJK“ (1911). Ik kan de verzoeking niet weerstaan de merkwaardige woorden weer te geven:

„Chez le peuple batave, les hommes d'un mérite supérieur sont très rares, et les hommes de mérite sont communs. Aussi, pour la plupart des places, pour les régences par exemple, pour toutes les administrations inférieures, on tirerait au hasard les noms d'une urne, qu'il serait presque impossible d'avoir de mauvais administrateurs. C'est assez simple dans un pays, où l'esprit d'ordre et d'économie est l'esprit universel, et où l'on trouve presque à chaque pas une école d'administration, car on peut appeler ainsi les grandes maisons de commerce, les nombreux et admirables établissemens de bienfaisance, je dirais presque l'intérieur de chaque ménage.”

Maar was er dan een ieder tot volstrekte onwetendheid over muntzaken gedoemd? Er waren uitzonderingen. G. K. VAN HOGENDORP had de stukken in 1816 ter lezing ontvangen. Deze bericht, dat hij zich niet in alle bijzonderheden met de regeling kan vereenigen en wijst als voorbeeld op de inconsequentie om aan de Javasche ropij een hoogere gangbare waarde toe te kennen dan aan den Nederlandschen ongesnoeiden gulden, destijds *gerande* geheeten. „Nochtans”, schrijft hij, „oordeelt U HoogEd.Gestr. dat de gerande gulden en Javasche ropy eene gelijke waarde hebben” 1). Insnijdend is vooral graaf VAN BIJLANDT HALT, aan wien GOLDBERG, die op „de kracht van het systema” wijst, de stukken in 1818 zond. VAN BIJLANDT laat zich door die beweerde kracht niet verblinden. Hij antwoordt beleefd, dat het stelsel staat of valt — of om zijn eigen woorden te gebruiken: — „dat in deze alles afhangt van de juiste grenzen, waartoe men het uitgeven van het papierengeld bepaalt; deze eens overschreden, wordt het een invrérende kanker, die ongeneesbaar is”. En dan tot het hoofdpunt komende, het te geringe gehalte van den Indischen gulden, merkt hij op, dat het de standpenning is en „zich alle andere munten en zaken spoedig daarna richtten”; het is, vervolgt hij, „eene ware afzetting van het geld, waarvan het Gouvernement bij de eerste operatie wel eenig voordeel, maar bij het vervolg groote nadeelen lijdt, wordende alle zijne inkomsten in die nominale munt bepaalt, verminderd” 2). Hij herinnert eraan (omdat GOLDBERG er ook in zijn stukken op had gewezen: zie hierna blz. 42) dat enkele Nederlandsche munten weliswaar evenzeer afgezet werden, zonder dat dit groot kwaad had gedaan,

1) De brief in zijn geheel afgedrukt op blz. 341, noot 32, *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië*, jaargang 1897, behoorende tot een door mij gehouden voordracht: „De Nederlandsch-Indische standpenning van 1817”, blz. 228 v. v. Ik noem dit stuk nader *Muntrede*.

2) Over op- en afzetting van het geld o.a., dl. I, blz. 454 van het *Leerboek der Staatshuishoudkunde*, door Mr. N. G. PIERSON, 2e druk (1896).

doch dit, wyl zij *niet* voor standpenning dienst deden, zoodat men in rechten slechts een zekere hoeveelheid in betaling behoefde te nemen. „Het is daardoor”, schrijft VAN BIJLANDT, „maar eene scheidemunt, en inderdaad een representatief van zulk eene intrinsieke waarde, dat niemand schroomt om het in alle tijden vertrouwelijk aan te nemen en tevens te weinig waarde om eenig voordeel bij het versmelten van de munt of van het uitvoeren aan te bieden, ten minste tot zoo lang er eenige andere munt van meerdere waarde voorhanden is.” De correspondent hoopte, dat zijne opmerkingen den departementschef *tot een nadere overdenking* zouden opwekken „in deze zoo teere en moeilijke zaak”.

In mallen eigenwaan, wendde GOLDBERG zich van deze raadgevers af.

Tien jaar later is zijn „systema” finaal bankroet. GOLDBERG en VAN HOGENDORP ontmoeten elkander weder. De een wijt de schipbreuk aan de uitvoering en houdt vol, dat de gulden in Indië 20% minder gehalte kon hebben dan in Nederland, zonder dat de verhoudingen tot andere munten en tot vastgestelde uitkeeringen wijzigingen behoeften te ondergaan, omdat het zilver in beide landen zooveel in waarde verschilt; hij blijft er te eerder op staan, wyl de Commissie-Generaal dit had toegestemd. VAN HOGENDORP antwoordt per brief en schrijft o.a. 1) : „Hoe meer ik op deze stelling van tijd tot tijd heb nagedacht en na al wat er gebeurd is in de verlopen tien jaren, ben ik bevestigd geworden in mijn gevoelen en kan ik mij geenszins vereenigen met dat onderscheid in de waarde van het zilver.” Maar de verstokte muntwetgever van tien jaren te voren herhaalt zich met de aantekening : „Neen zeker niet, want de opvatting is fout ; C. C. G. G. stemden dat onderscheid mede toe” 2).

1) De brief in zijn geheel op blz. 341-342, noot 33 *Muntrede*.

2) Over deze kanttekening, zie nader de plaats der vorige noot.

Ja, zij hadden toegestemd, nochtans onder een vorm, die waarlijk nog zoo kwaad niet was, gelijk wij lezen zullen. Alleen de door hen in GOLDBERG'S geest getrokken consequentiën en andere voorschriften waren verderfelijik; maar terwijl GOLDBERG zelf tot hun verschooning later moest aanvoeren, dat de veelheid hunner werkzaamheden, niet weinig vergroot en drukkend gemaakt door RAFFLES' eindelooze tegenwerkingen en intriges, een rijpe overdenking dezer aangelegenheden had belet 1), waren zij, — geheel leeken op muntgebied, zooals zijzelven vrijmoedig erkend hadden — door den departementschef op den verkeerden weg gebracht; en naar al hetgeen ik van ELOUT weet, voor mijzelf heb ik de overtuiging, dat een waarschuwing als van VAN BIJLANDT tot nadere overdenking of een notatje als van VAN HOGENDORP genoeg zoude geweest zijn om hem tijdig tot inkeer te brengen.

Niet alzo onbeduidende GOLDBERG. Ook na den val van het „systema” en na in 1818 verplicht te zijn geworden de leiding van het Departement te verwisselen met een zetel in den Raad van State 2), zien wij hem, namelijk in 1826, niet slechts tegenover zijn medeburgers, doch ook tegenover den op een dwaalspoor gebrachten Vorst, de juistheid zijner inzichten handhaven; terwijl hij al zijn bitterheid doet vallen, gelijk het in een memorie dier dagen luidt, op: „de onverzettelijke voorliefde der oude Javasche costumieren 3), die de raadgevers van de Indische regering

1) In een hierna in den tekst te noemen memorie aan den Koning d.d. 20 Maart 1826, blz. 342, noot 34 *Muntrede*. Van de memorie maakte ik ook melding op blz. 187 van mijn artikel: „Mr. C. T. ELOUT als minister van Koloniën”, verkort aan te geven door ELOUT, gepubliceerd door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië in zijn *Bijdragen* van 1909, deel LXII, blz. 1-475.

2) *Herstel*, blz. 37.

3) Het zotte woord *costumieren* gebruikte GOLDBERG gaarne; zie ook zijn brief d.d. 31 October 1816 in ELOUT, blz. 111. Het was een scheldwoord tegen behoudslieden, oudgasten; hij heette ze ook wel *oude liefhebbers*! Zie *Teruggave*, blz. 229. ELOUT gebruikte het woord *costumieren* mede, *Herstel*, blz. 430. — VAN POLANEN noemde dezelfde personen *routiniers*: zie *Teruggave* blz. 213.

geweest zijn en door hunne listige en zelfs veeltijds onkundige impulsien, den geldelijken omloop in Indië en die relatief tot het moederland en de nationale scheepvaart en handel bedorven hebben"; op „deze lieden, te veel doordrongen met de oude vooroordeelen en misbruiken, die onder de regering der voormalige Oost-Indische Compagnie en later op Java hadden bestaan": zij waren, herinnerde de zich altijd door misleidende staatsraad, „in stede van trouwhartige raadgevers, de uitvinders of voorstanders van de middelen, die tot het verlammen en eindelijk tot de algeheele sloping van het geldelijk stelsel hadden gestrekt" 1). En even lukraak in een ander stuk 2): „Het zijn ongewijde handen geweest, die de Indische huishouding opgezet en bestierd hebben en indien zulke menschen als de HH. MUNTINGHE en ENGELHARD, die onlangs hier geweest zijn en groote klachten over de onhandigheid der Indische regering aangebragt hebben, die zelfde regering aan zulke maatregelen geholpen hebben, zoo als ik meen vrij zeker te mogen stellen, dan zijn zij waard opontboden en gestraft te worden of ten allerminste als gevaarlijke individuen uit de Koloniën verwijderd te worden gehouden." !!

Nochtans hadden zich onder deze mannen zeer degelijke krachten bevonden, die veel minder het verwijt hebben verdiend, dat zij het stelsel tegenwerkten, dan wel dat zij veel te meegaande zijn geweest 3). Maar ook te hunner

1) De Koning verzocht over het vreemde stuk advies aan minister ELOUT, die er op diende bij rapport d.d. 31 Augustus 1826, fr. H., n°. 76. Na de gebreken in GOLDBERG's beschouwingen aangetoond te hebben, beval hij aan, de memorie „te houden buiten verdere dispositie": ELOUT, blz. 187, noot 3.

2) Nota in een portefeuille met stukken, voorzien van een omslag: „Colonel VAN DEN BOSCH": GOLDBERG-verzameling.

3) De zaakkennis der adviseurs blijkt uit het rapport d.d. 16 December 1825, n°. 57 eener commissie, waarvan een deel der leden had medegewerkt aan het stelsel van 1817, hetwelk zij nu afbraken. In het rapport waaraan ik nader verwijs als het *Indisch muntrapport van 1825*, leest men dan ook onderscheidene

verschooning strekke, dat zij niet alleen door de moederlandsche instructiën in een fatalen gedachtengang waren gebracht, doch dat de magistrale toon, om, wilde men slagen, in geen letter of jota van de aanwijzingen af te wijken, hun adviezen in die dagen onwillekeurig aan banden legde. De behoefte werd dientengevolge niet gevoeld al te critisch voorschriften op te nemen, die, om een woord van GOLDBERG zelf te gebruiken 1), zoo „machtspreukig” waren gegeven: ministerieele bevelen inderdaad, waarmede zóó weinig viel te spotten, dat de geringe tegenspraak, die zij hadden ondervonden, niettemin den Directeur-Generaal tevens schamper C. C. G. G. deed gelukwensen, dat zij niet het oor hadden geleend, gelijk hij reeds in 1817 particulier aan ELOUT schreef 2), aan „de oude costumieren op Java, waaronder er zijn, die over dat punt in hunne overgezonden memoriën, zoo wonderlijk geraisonneerd hebben”!

Met de toepassing van GOLDBERG's denkbeelden ving voor Indië een lijdensgeschiedenis aan, die aan zijn welvaart op schrikkelijke wijze heeft geknaagd en waarvan de eindelijke genezing eerst zou plaats vinden ten koste van vele millioenen.

Ware zonder meer aan de Commissie-Generaal gezonden het K. B. van 8 November 1815, het zou haar niet in de gedachten zijn gerezen om het tot uitgangspunt te nemen van een muntverordening, die alzoo in hooge mate ordeverstoring zou werken; doch tevens werd overgelegd, gelijk ik mededeelde, het *Muntrapport van 1815*, waaruit de bedoeling van den minderwaardigen gulden bleek, terwijl de

kantteekeningen met potlood, die op deze verandering van meening betrekking hebben; zoo wordt bij de vele aanhalingen van staathuishoudkundige schrijvers de opmerking gemaakt, dat de heeren beter zouden gedaan hebben, indien zij wat vroeger hun autoriteiten hadden geraadpleegd. Zie voor het rapport ELOUT, blz. 191-192.

1) In het P.S. van een door mij nog niet gepubliceerden brief d.d. 17 September 1817 van GOLDBERG aan ELOUT.

2) Als de vorige noot.

Muntinstructie de Indische regeering nog verder van de wijs bracht. De Commissie-Generaal had macht en aanzien genoeg gehad om ertegen op te komen, doch eigen gemis aan inzicht deed haar voor GOLDBERG's fatale leiding geheel ontvankelijk maken. „In mijne voordragt, tot dat besluit geleid hebbende”, schrijft GOLDBERG over het gezonden K. B., „zullen UHoogEd.Gestr. opmerken, dat de grondslag mijner berekening geweest is, de meerdere waarde, die het zilver op Java en een groot gedeelte der Indiën altoos gehad heeft en welke meerdere waarde ik aangenomen heb op 20 per Cent. Ik heb aan den nieuwen gulden het volle gewigt van den Nederlandschen gulden gelaten en heb de vier stuivers vermindering der waarde van denzelven alleen gevonden in het gehalte.” Ja, waarin zou men die dan anders hebben kunnen zoeken; maar die handhaving van het gewicht stempelde het zelfbedrog: „de glans der nieuwhed”, zooals men zich potsierlijk uitdrukte, zou de populariteit nog verhoogen!

Het valt buiten deze verhandeling om eenigermate in te gaan in de dwalingen, die hier als hooge staatsmanswijsheid werden verkondigd; doch hoe consequent de departementschef zich in de verkeerde richting bewoog, blijkt uit een zijner betoogen, dat hij gaarne ropijen, in plaats van Indische guldens had willen medegeven.

„Ik was”, luidde het in zijn instructie, „op het denkbeeld gekomen van ropijen te doen munten, omdat ik wist, dat de Javasche ropij van 24 stuivers Hollandsch of 30 stuivers Javaasch à 4 duiten elke stuiver door de Engelschen tot den standpenning was aangenomen en waarschijnlijk den Rijksdaalder van 40 stuivers, ook in de boeken op Java vervangen had. En daar deze ropijen, althans die welke in 1803 en 1806 op Java geslagen zijn, bij den essaay dezelfde intrinsique waarde hebben opgeleverd als de Nederlandsche gulden, zoude naar mijn inzien de uitzending van ropijen den voortgang der door de Engelschen geëtablis-

seerde circulatie, den overgang der rekeningen, de verantwoording en overneming der kantoren, ook in den Oosthoek, en eindelijk de invordering der restanten van de belastingen gemakkelijker gemaakt hebben door de invoering van den gulden, en dus van eenen nieuwen standpenning; ofschoon anders in alles, behalve alleenlijk in de Type, gelijk met den ropij. En evenwel, hoezeer ik dit ontwerp voor het beste hield, zal het ongemak van het invoeren van den gulden, met den ropij in waarde gelijk, niet groot zijn, en slechts overal het woord *ropij* door dat van gulden moeten vervangen worden, waardoor dan in het wezen der zaak, geene eigenlijke verandering zal worden te weeg gebracht. Ik zoude aan den ropij dezelfde verminderde waarde gegeven hebben, als ik aan den gulden heb gedaan, om dezelfde reden: om te beproeven of deze, in waarde verminderde standpenning op Java zoude kunnen blijven circuleeren, terwijl alle andere en betere zilveren speciën van Java, als van ouds zouden afvloeijen, rasch nadat dezelve aldaar zijn aangebragt, even zooals in de Nederlanden de acht en twintig en zesthalf de getrouwe muntpenningen gebleven zijn, toen alle zilveren muntspeciën, de gulden niet uitgezonderd, haren grond verlaten hebben."

Ik zoude aan de ropij dezelfde verminderde waarde gegeven hebben en toch in de schuldboeken der Indische regeering den naam van ropij, die er een 20% hoogere waarde vertegenwoordigde, handhaven! Het is zoo waar revolteerend.

Een voorname kracht van zijn Muntstelsel zocht hij in de papieruitgifte, waartoe de Commissie-Generaal medekreeg voor 6 millioen gulden; hij stelde zich voor, dat men het medegezonden kapitaal aan specie voor $\pm$ 2 millioen gulden wel verdubbelen, ja verdriedubbelen kon. En toch zou met zijn „eenvoudige, maar radicale maatregelen", schreef hij aan de Indische regeering, het Muntwezen

„onwrikbaar” worden gevestigd, mits men slechts bij de toepassing „fermiteit” betoonde. Mochten ook C. C. G. G. leeken op muntgebied zijn, dit zou niet hinderen, daar zijn voorschriften in alles voorzagen. De personen, met de uitvoering belast, behoeften, oordeelde hij, „slechts eerlijk en exact, geene groote genieën te zijn, maar letterknechten, die om lief noch leed niet zouden afgaan van de orders, die hun eens voor altoos gegeven zijn”. „Hoe zoude het dan mogelijk zijn”, riep hij uit, „dat een zoo schoon en eenvoudig etablissement als de Indische thesorie zal zijn, met kunde opgezet en door eene onwrikbare fermiteit in den aangevangen loop gehouden, immer weder tot die laagte vervallen zoude, dat het papier gediscredeerd en de Javasche gulden aan eene koopmanschap gelijk zoude worden! Fermiteit alleen is noodig om dit te voorkomen, en wat heeft fermiteit in de administratie van vele financieele instellingen in Engeland, bij voorbeeld in die der Amortisatie-kas, geene groote resultaten opgeleverd! Hoeveel orde en vertrouwen heeft onze gëëerbiedigde Koning niet reeds in de financiën van het Rijk door fermiteit te weeggebracht.” Dan eindigt het zonderling instructief schrijven aldus:

„En hiermede HoogEdelGestrenge Heeren! zal ik achten op het belangrijk onderwerp van de gelds en papieromloop in de Oost-Indiën aan UHoogEdGestr^a. die afzonderlijke instructie gegeven te hebben, die het Zijne Majesteit behaagd heeft mij bij hetzelfde voormelde 24e artikel der Instructie op te leggen 1).

1) De instructie voor de C. C. G. G. wordt bedoeld; verg. *Teruggave*, blz. 169. Het stuk was in overeenstemming met hen vastgesteld en alzoo ook art. 24, luidende:

„Alle daadzaken tot circulatie der muntspeciën, zowel klinkende als papieren, zullen door hen met de meeste oplettendheid worden gadegeslagen en bij iedere bekwame gelegenheid, onder bijvoeging hunner consideratiën aan het Departement van Koophandel en Koloniën mededeelen, *zich inmiddels op dit belangrijk onderwerp gedragende naar de afzonderlijke instructiën, hun door hetzelfde Departement gegeven.*” (De spatieering is van mij).

„Ik smEEK den zEgen des Hemels af over de Regering van 's Konings belangrijke Asiatische bezittingen, en betuig UHoogEdeleGestrengen de gevoelens mijner hoogachting.”

De Hemel wendde zich echter ook hier van de onnatuur, gelijk de instructie ze dogmatiseerde, af. Had het enkel aan de uitvoerders gelegen, de zaak zou prachtig geslaagd zijn. Immers de Commissie-Generaal, in onkunde over muntzaken verzonken gelijk haar leermeester en evenmin begaafd met het natuurlijk inzicht, dat de feilen dadelijk doet begrijpen, ook al mist men deskundigheid, de Commissie heeft slechts woorden van waardeering over „UHoogEdeleGestrenges belangrijke memorie”, schrijft zij bij dépêche, d. d. 27 Augustus 1816, n°. 11. Daarin erkent zij de ontvangst ervan: „UHoogEdeleGestrenge inmiddels verzekerende, dat wij ons zoo veel mogelijk aan de gegeven voorschriften en wenken houden zullen, terwijl wij geheel instemmen met de voorzigtige raadgevingen ten aanzien der uitgifte van papier en de verwisseling van hetzelfde tegen klinkende munt.”

De Commissie-Generaal ging alzoo in beginsel met GOLDBERG's „systema” mede. Zij wilde dan ook die voorschriften stipt volgen. Nochtans is reeds de aanhef der Muntverordening een zeer ernstige overtreding van het K. B. De reden hiervan moet worden uiteengezet.

II.

Op ontvangst der *Muntinstructie van 1815* met haar bijlagen is de Commissie-Generaal aangevangen zich te verstaan over de beginselen, die aan haar Muntverordening zouden ten grondslag liggen. Deze beginselen, ten getale van tien, werden vastgesteld d.d. 25 October 1816 en zijn den departementschef gezonden bij dépêche d.d. 3 Januari

1817, waarin zij die beginselen nader motiveerde: den brief vermeld ik als *Beginselbrief van 1817 1*). Hieruit is voortgevloeid de Muntpublicatie van 14 Januari 1817, *Ind. Stbl.* n°. 4, dat het geheele stelsel regelde en den departementschef is aangeboden bij schrijven van den 17ⁿ d. a. v.

Het eerste artikel is geheel overeenkomstig het Koninklijk besluit, aangezien het bepaalde :

Dat, tengevolge van Zijner Majesteits besluit van den 8sten November 1815, zoo spoedig mogelijk zal worden aangemunt *een nationale Indische standpenning*, hebbende den naam en voerende de type van den gewonen Nederlandschen gulden, met dit onderscheid, dat nevens het standbeeld zullen geplaatst worden de letters N. O. en dat het omschrift aan de andere zijde zal wezen MO. ARG. REG. TOT. BELG. JAV.

Dit betrof dus slechts het uiterlijk; met de nog vast te stellen gehaltebepaling van 166 azen kwam men echter dadelijk in de klem, doch daarbij hebben volstrekt geen redenen gegolden van principieelen aard. Wat was namelijk het geval?

Toen C. C. G. G. in de gelegenheid waren gesteld een oordeel te vormen over de Muntinrichting te Soerabaja, bleek hun, dat deze, reeds een zeer gebrekkige installatie op zichzelf, onmogelijk ingericht zou kunnen worden om in een betrekkelijk korten tijd den voorgeschreven gulden met nieuwen stempel te leveren; maar zelfs al hadde men daar niet zoo lang op te wachten, in ieder geval gedurende dien tijd kon de Regeering zich niet onthouden van betalingen uit de door haar medegebrachte guldens. Nu echter uit te geven geranden van 200 azen en straks van 166 azen, die men dan moest laten doorgaan voor stukken van 200 azen, ging evenmin: *daarom scheen het verstandiger een gulden van 200 azen tot grondslag der Muntverordening aanstonds te nemen*. Dit bood tevens het voordeel aan, dat men rustig kon afwachten de nieuwe fabrieksinrichting

1) Deze brief is afgedrukt in *Het Nederlandsche gezag over Java en onderhoorigheden sedert 1811*, door M. L. VAN DEVENTER (1891), bijl. XXXVII. Dit werk haal ik verder aan onder den naam VAN DEVENTER.

voor het slaan der stukken van 200 azen, terwijl intusschen die fabriek was te gebruiken voor het munten van Java-ropijen, hetgeen in zoover geen bezwaar zou hebben, dat, naar GOLDBERG had verzekerd en mede door hen vermoed werd — schoon ten onrechte! — die ropijen in gehalte gelijk waren aan de medegebrachte guldens.

Liepen zoovele redenen te zamen tot het verklaren van den gulden van 200 azen voor standpenning, als 'n tiental jaren later landvoogd VAN DER CAPELLEN eraan denkt eigenmachtig het in 1817 gewettigde muntstelsel te veranderen, dan is een der gronden ervoor, dat destijds ook wel van de Koninklijke bevelen werd afgeweken; een motief echter, dat op advies van minister ELOUT de Koning niet aanneemt 1).

Bovendien ging men in 1817 niet verder dan tot de aanneming van den gulden ad 200 azen, m.a.w. C. C. G. G. wilden getrouw blijven aan GOLDBERG's denkbeeld over de meerwaarde van het zilver in Indië, het *avans*, zooals GOLDBERG zich uitdrukte 2); want een aardig voordeeltje zag men toch wel in deze „chimerique winst” voor de schatkist. Het Koninklijk besluit over het munten van een gulden ad 166 azen niet nakomen, scheen al een daad 3); de daaraan gelegen grondgedachte prijsgeven zou de zaak nog ernstiger maken; bovendien C. C. G. G. waren over het algemeen het wel eens met hetgeen GOLDBERG had geschreven. Maar hoe dan het *avans* te redden? Zij vonden in dezelfde instructie daarvoor een aanwijzing, die zij zich ten nutte maakten, op kosten helaas! van de landsbelangen

1) Verg. ELOUT, blz. 137-138, 139, 140-141, 167. De motieven der Indische regeering voor het eigenmachtig optreden breedvoerig in een gouvernements-besluit d.d. 3 December 1824, Ir. L, geheim, op blz. 55-56 nader aan te halen.

2) *Teruggave*, blz. 240.

3) „Wij gevoelen welk een verschooning wij behoeven, daar wij ons veroorloven iets te onderzoeken 't welk bij Kon. besluit schijnt beslist te zijn. Wij gevoelen de verantwoording, welke wij daardoor op ons laden”. *Beginselbrief van 1817*, VAN DEVENTER, blz. 170.

tot in een verre toekomst, hetgeen de stellers van het *Indisch muntrapport van 1825* deed schrijven: „Hoogst wenschelijk voor het belang dezer gewesten en niet minder voor dat van het moederland ware het geweest, dat Heeren Commissarissen Genl. het muntwezen op Java, en op de overige Ind. bezittingen, welke in den jaren 1816 aan de Nederl. kroon werden teruggegeven, onveranderd hadden gelaten, zoo als het zelve was, en zich het gemis eener ingebeelde winst getroostende de geringe hoeveelheid van 985200 gerande guldens, tegen derzelver regtmatige waarde hadden uitgegeven, terwijl er voor het onveranderd laten van het muntwezen te meer reden bestond, omdat de instructie ten aanzien van het nieuw in te voeren muntstelsel door de Generale directie van Koophandel en Koloniën aan Heeren Commissarissen Genl. gegeven, toch in derzelver geheel (zoo als wij nader zullen zien) niet hebben kunnen worden opgevolgd.”

De departementschef had de mogelijkheid voorzien, dat C. C. G. G. zich gedrongen zouden achten van de medegebrachte guldens uit te geven, vóór zij alzoó omgezet konden worden in guldens van 166 azen. Het zou dan natuurlijk niet aangaan om, na eerst de menschen gegeven te hebben 200 azen in een guldenstuk, ze daarna af te schepen als gelijke belooning met 166 azen per stuk. Uit dien hoofde instrueerde GOLDBERG: „Slechts één maatregel zoude tegen het inconvenient der uitgifte van den medegevoerden gulden te beproeven zijn, te weten, om denzelven te stellen op vier en twintig stuivers en dus voor zes biljetten van éenen gulden, bij verwisseling te geven vijf guldens, waardoor dan, gedurende de aanmunting der nieuwe guldens, door UHoogEdGestrⁿ. gemakshalve niet anders dan biljetten van één gulden, van drie guldens, en van zes honderd gulden zouden moeten uitgegeven worden, en zoodra de munting van den nieuwen gulden, welke uit de baren en de aangevoerde guldens geschieden kan,

genoegzaam gevorderd zal zijn, om de vraag tot verwisseling van het uitgegeven papier, met alle promptitude dagelijks te kunnen bestrijden, zoude de voorschreven verwisseling der ropijen behooren op te houden en niet anders dan de nieuwe gulden voor parie tegen de in omloop gebragte papieren guldens, wanneer zij bij de zilverkamer ter verwisseling worden aangeboden, uitgegeven behooren te worden."

Dezen wenk nu heeft de Commissie-Generaal opgevolgd, alleen met het verschil, dat zij, hetgeen GOLDBERG als overgangsmaatregel aanpreef, dadelijk voor permanent heeft verklaard, alzoo ongeveer in dezer voege, dat de gulden van 200 azen, gelijk aan 100 centen, verklaard werd waard te zijn 120 centen (24 stuivers Nederlandsch) en dat derhalve iemand, die in Indië recht had op een uitkeering door 's lands kas van f 120.— krachtens het voor hem in Nederland bepaalde traktement, slechts kreeg 100 biljetten van f 1.—, waarop hij dan in specie kon ontvangen 100 geranden!

Er was nu echter een moeilijkheid, die zich niet in dezelfde mate zou voorgedaan hebben, wanneer men enkel over guldens van 166 azen de beschikking had gehad en deze type tot standpenning was verklaard. Immers dan ware in substantie te decreteeren geweest: „De Indische gulden, hebbende het gewicht van den Nederlandschen gulden en de type 200 en 200, zal tellen 30 Indische stuivers of 120 duiten." Daarna had men kunnen afwachten, hoe de menschen zouden kraaien, als ze bemerkten, dat ze geen gulden ontvingen van 200 azen, dus ook niet waard 120 duiten; vervolgens ware het den pruttelaars duidelijk te maken hoe die guldens, of de zilveren baren ervoor, door de reis duurder waren geworden en overigens een glans afgaven, als nooit te voren Indië had aanschouwd. Maar in de verordening botweg ten toon te stellen, dat de Nederlandsche gulden van 20 stuivers Nederlandsch aangegroeid was door de reis tot 24 stuivers Nederlandsch of iets dergelijks, bleek dan toch wat al te kras. Men nam alzoo zijn

toevlucht tot een omschrijving, die echter helaas! een nieuw element voor verwarringen werd.

De Commissie-Generaal meende eenige bevestiging te vinden van GOLDBERG's opvatting over de meerwaarde van het zilver in Indië, door de omstandigheid, dat in Indië een wissel op Holland niet tegen 100 te verkrijgen was, doch slechts tegen een koers, waarvan het verschil juist of ongeveer even groot bleek als de door GOLDBERG voorgestelde meerwaarde. ELOUT achtte dat *toevallig*, maar die koers was juist een uitdrukking der meerwaarde, m. a. w. de parikoers. Precies was de overeenstemming weliswaar niet, maar *gemiddeld* heette het zoo te zijn; over hoeveel tijd en op welke wijze dat gemiddelde werd berekend, is niet verklaard geworden. Ik vermoed; maar alweder moet ik herinneren, dat het ook niet meer dan een vermoeden is, dat men, vervuld van de gedachte om het Koninklijk besluit over de meerwaarde na te komen, ELOUT in het bijzonder, gelukkig was met een *trouvaille*, die ter eene zijde de meerwaarde in veiligheid bracht en ter andere zijde het publiek over de malligheid het zwijgen oplegde. In latere jaren heeft minister ELOUT bij zijn rapport aan den Koning d.d. 18 Februari 1825 den gedachtengang van commissarissen over GOLDBERG's meerwaarde aldus gememoreerd 1): „Het is hier de plaats om te gewagen van eene bijzonderheid, die waarschijnlijk in den tijd, schoon onopgemerkt, eenen grooten invloed heeft geoeffend op de beraadslagingen, die over deze gehele materie te Batavia werden gevoerd. In het jaar 1817, en nog een geruimen tijd daarna, was de wisselkoers tusschen Batavia en Nederland, op eene hoogte, die volkomen overeenkwam met de meerdere waarde, aan het zilver in Indië toegeschreven; een ieder kon toen voor *vijf Guldens*, die hij op Java had, *zes Guldens* in Nederland koopen 2) en niemand achtte zich dan ook

1) ELOUT, blz. 418.

2) Dat het inderdaad het geval was, memoreerde ik in de noot 1, blz. 579, *Art. 2 Muntverordening*.

door den straks genoemden voet van herleiding bezwaard. Deze toevallige overeenstemming heeft zonder twijfel, ongevoeliglijk de uitwerking gehad, om in elks denkbeelden, den wisselkoers met het aangenomen muntstelsel in een te smelten; terwijl het integendeel waarschijnlijk is, dat zoo die overeenstemming niet had bestaan, en zoo de wisselkoers bij voorbeeld toen, zoo als thans, was geweest op eenę hoogte, die *vijsf Guldens* op Java, ter naauwernood aan *f* 4.15 in Nederland konden doen gelijk stellen, deze vermenging van zaken, geheel vreemd aan elkander, niet zoude hebben plaats gehad."

Men mag wel aannemen, dat C. C. G. G. dit slechts noode en zonder diepe overtuiging hebben gedaan; maar bij ELOUT, die zulk een overwegenden invloed in deze heeft uitgeoefend, werkte een motief, dat geheel buiten den ernst der zaak stond en dus niet had mogen gelden. Op financieel gebied was hij, wat zijn eigen karakter betrof, van alle smetten vrij, maar deze deugdzaame burgerzin heeft hem hier als staatsman parten gespeeld. De ontrouw der dienaren van de Oost-Indische Compagnie mocht hij verschoonen wegens hunne geringe wettige inkomsten; nu een nieuwe regeering was opgetreden moest de oneerlijkheid, de baatzucht, een einde nemen, hoe groote moeite hij ook had, schreef hij eens 1), om den *ouden zuurdeesem* eruit te krijgen. Met een scheef oog zag hij de Indische maatschappij vol Compagniesherinneringen aan; hij meent ook dáár oneerlijke baatzucht te ontmoeten, waar de adviseurs van 1824—1826 voor een nieuw muntstelsel opkomen, dat mede hen zal bevoordeelen 2). Maar in 1816 plaatst GOLDBERG's muntstelsel hemzelf voor de keuze tusschen eigenbelang en wat hij meende landsbelang: het eene, omdat als zijn traktement in Indië slechts betaald wordt met

1) Zie ook *Teruggave*, blz. 136; *Herstel*, blz. 125-126.

2) ELOUT, blz. 173-174.

guldens van 166 azen hem tekort werd gedaan ; het andere, omdat 'slands kas er voordeel van scheen te trekken. Zoo ging hij een weg op, die stellig verkeerd was, waaromtrent hij ook wel eenige weifelingen had, en dien hij vermoedelijk niet zou hebben doen inslaan, wanneer hij zich vrijer in zijn oordeel ten deze gevoeld had. De weifeling blijkt duidelijk uit de volgende mededeeling van C. C. G. G. in hun *Beginselbrief* van 3 Januari 1817:

„Wij moeten rondborstig verklaren, dat dit punt ons lang heeft bezig gehouden. Hierbij was voornamelijk, (want wij willen van ons zelf en eenige weinige burgerlijke beambten buiten ons, niet spreken) 1) de krijgsmagt betrokken en bij deze heerscht vrij algemeen het denkbeeld, dat eene berekening, zoo als die van President en Raden van Financiën, de eenige billijke is, begripende dat bij eene andere bepaling in waarheid eene verminderde betaling plaats grijpt dan aan hen is toegezegd.

„Wij vonden ons met de beslissing verlegen, maar de bedenking, dat een gemiddelde wisselkoers van den Nederlandschen Gulden op 25 st. Indisch uitloopt, heeft ons dezen standaard doen aannemen. Voor het overige laten wij de eindelijke beslissing gaarne aan het oordeel van Zijne Majesteit over.”

Alzoo volgde op art. 1 der Muntpublicatie, dat bepaald werd :

Ten tweede : Dat deze nieuwe *standpenning* dezelfde waarde hebben zal, als de gewone Nederlandsche gulden en met dien gulden, ter gelijker waarde zal worden uitgegeven en ontvangen door 's Lands kas, en alzoo verdeeld worden in *honderd en twintig duiten*, of *dertig* Indische stuivers, gelijkstaande met *vier en twintig* Nederlandsche, tengevolge waarvan alle tractementen en andere betalingen, in Nederland zelf in guldens vastgesteld, om in Indië betaald te worden, berekend zullen worden naar den gemiddelden wisselkoers, welke bij deze bepaald wordt op *vijs en twintig stuivers Indisch* of *honderd duiten voor elken gulden*, zullende wijders alle rekeningen met den lande worden gesteld in Indische guldens.

1) Deze, tusschen haakjes voorkomende woorden staan niet, zonder dat het hiaat werd aangegeven, in het bij VAN DEVENTER afgedrukt rapport, blz. 175; evenzoo de hierboven aan het slot der alinea voorkomende woorden *dan aan hen is toegezegd*.

Een warme overtuiging sprak zeker niet uit hetgeen ons de *Beginselbrief* mededeelde: het is of zeer wel het ondeugdelijke toch gevoeld werd. Het Opperbestuur zweeg echter Gode en die zwijgt, stemt toe: zoo althans nam men het in Holland op, toen later Gouverneur-Generaal VAN DER CAPELLEN het Muntstelsel eigener autoriteit wijzigde 1).

Ook in een rapport van 29 Juli 1826 2) herinnert ELOUT aan den invloed op de beslissing doordien zijn eigen belang erbij betrokken was, waar hij het volgende schreef over het gebeurde in 1816—1817:

„Doch er bestond destijds ook een gevoelen, dat de wisselkoers de eenige billijke wijze was om betalingen in Nederland vastgesteld, in Indië te regelen, en daar het belang van Commissarissen Generaal naauw in de zaak betrokken was, kozen zij den weg, die op dat oogenblik minst schadelijk was voor den lande, door namelijk te bepalen, dat almede traktementen zouden worden voldaan naar den gemiddelden wisselkoers op Nederland, die toen was 53 st. per piaster of omtrent 24 st. Nederlandsch voor den Gulden. Eene betaling van f 6000 Ned. werd op dien voet in Indië voldaan met f 5000, en hierin werd geen bezwaar gezien, daar de belanghebbende voor die som zich kon voorzien van een wissel op Nederland, ten beloope van zijne oorspronkelijke vordering van f 6000.”

Zoo dan gingen C. C. G. G. met GOLDBERG's onderwijzingen ten slotte mede. Zij erkennen ook bij hun *Beginselbrief* van 3 Januari 1817 3), dat geld inderdaad was „eene koopwaar, gelijk alle andere” — „wat waarlijk niets is dan

1) Verg. blz. 46 hiervóór.

2) Het is gericht tegen het *Indische muntrapport van 1825* en gememoreerd in ELOUT, Bijlage VII, blz. 429-432; ik wijs het verder aan als het *Muntrapport van 1826*. Men vindt het belangrijke stuk met de bijlagen op het algemeene rijksarchief: „Koloniën na 1813, geheime bundels, n°. 36.”

3) VAN DEVENTER, blz. 177.

volslagen misverstand: het geld eene gewone koopwaar" 1) — terwijl VAN IMHOFF, over het waardeverschil van het geld van edel metaal tusschen Europa en Indië sprekende, anders reeds zoo juist had gezegd: „het verschil der courssen tusschen Indië en Europa raakt alleen het goudt en zilver en niet de koopmanschappen" 2)! C. C. G. G. redden dan verder het zotte hunner gelijkstelling van 20 = 24 in art. 2, door de vermelding, dat die maatstaf gesteld is naar „den gemiddelden wisselkoers", waarmede bedoeld werd, herinnerde ELOUT in zijn *Muntrapport van 1826* „het gemiddelde van de koersen, die reeds gedurende eenigen tijd te voren op Java hadden bestaan" of, om de woorden van art. 2 nogeens in herinnering te brengen, nadat bepaald werd, dat de standpenning zou tellen 120 duiten of dertig Indische stuivers, „gelijkstaande met 24 Nederlandsche, ten gevolge waarvan alle tractementen en andere betalingen, in Nederland zelf in guldens vastgesteld, om in Indië betaald te worden, berekend zullen worden naar den gemiddelden wisselkoers, welke bij deze bepaald wordt op 25 stuivers Indisch of 100 duiten voor elken gulden" — een herleiding verkregen, memoreerde ELOUT bij zijn vermeld rapport van 1825, „door de zuivere arithmetische stelling, dat wanneer 24 st. Nederl. gelijk zijn aan 30 st. Indisch, ook 20 st. Nederl. gelijk moeten zijn aan 25 st. Indisch en naar dezen maatstaf werd aan elken ambtenaar voor zes *Guldens* hem in Nederland toegelegd, vijf *Guldens* in Indië betaald" 3). Men zou verwacht hebben, dat een voorschrift als nu was vastgesteld, tot heel wat teleurstelling en bitterheid aan-

1) Blz. 11 van Mr. N. G. PIERSON'S *Muntleer en Muntpolitiek*, door ROCHUSSEN (1897). — „Gemunt geld is daarom geen koopwaar, omdat het, als den bedongen geldprijs uitmakende, daarmede eenzelvig, in betaling moet worden genomen." Blz. 70 der *Studies van ROCHUSSEN*. Men leze echter mede *Geldsomloop* v. D. B. (1863), blz. 400.

2) *Consideratiën*, blz. 486.

3) ELOUT, blz. 418. — Het Britsche tusschenbestuur schijnt bij de verandering van de waarden der Sicca-ropijen en Spaansche mat ook aan den wisselkoers gedacht te hebben. Zie noot 1, blz. 579 *Art. 2 Muntoverordening*.

leiding moest geven ; te verrassender is het daarom tien jaren later van ELOUT te vernemen, dat er nooit klachten over gerezen zijn 1). Hoe men dit zal dienen te verklaren, teekende ik elders aan 2); een feit is het, dat reeds in 1818 landvoogd VAN DER CAPELLEN toonde bezwaar te hebben tegen de vermindering van zijn traktement ; hij deed toen echter geenerlei moeite om het volstrekt verkeerde in den maatregel aan te toonen, doch nam er genoeg mede, dat alleen zijn traktement niet langer aan die korting onderworpen zou worden 3)! En hetzij er dan niet of wel hardop over geklaagd werd, diep moeten de indrukken ervan toch geweest zijn, waar het *Indische muntrapport van 1825* er het volgende over memoreerde :

„De willekeur en het drukkende in dezen maatregel gelegen, welke niet alleen tot bezwaar van de armee, marine en civiele beambten strekte, maar bovenal onberekenbare verliezen aan den Nederlandschen handel heeft toegebracht 4), werd in Indië nog tastbaarder ondervonden, wanneer de uitbetalingen aldus berekend, in Nederlandsche guldens geschieden, vermits ieder die op dien voet met het gouvernement afrekende en zijne vordering in Nederlandsche zilveren guldens ontving, of wel in papieren munt betaald

1) In het rapport van 18 Februari 1825 : ELOUT, blz. 414 en 419.

2) Zie blz. 580-581 *Art. 2 Muntoverordening*.

3) Hierover handelt *Art. 2 Muntoverordening*.

4) „Het is eene bekende daadzaak”, luidt hier een noot van het rapport, „dat de reederijen in Nederland de goederen voor Indië bestemd, tegen het genot van een avans, gewoonlijk van 12 ten honderd, voor eigen rekening en risico, naar Indië hebben overgevoerd. Voor dit avans ondergingen de reederijen dadelijk bij de afrekening in Indië, als bovengemeld, een verlies van 16½ procent, telkens, wanneer de afbetaling in Indië, in Nederlandsche guldens plaats vond.” Terwijl men alles in het werk stelde om den Nederlandschen handel te beschermen, had het zotte dezer regeling tengevolge, dat juist de vreemde handel werd beschermd. Zie de belangrijke opmerkingen in een te Leeuwarden in 1825 verschenen brochure, blz. 51 v.v., in overigens regeeringsgezinden geest geschreven en getiteld : *De ernstige beschouwing van de mogelijke gevolgen der Nederlandsche Handel-Maatschappij*. Het boekje o.a. voorhanden in de bibliotheek van het Indisch Genootschap te 's-Gravenhage.

wordende, dit papier bij het verwisselingskantoor tegen zilveren Nederlandsche guldens verruilde, bij slot van rekening bevond, dat hij in stede van f 1000, welke hij (om een voorbeeld te stellen) te vorderen had, slechts f 833 $\frac{1}{3}$ in *dezelfde munt* ontvangen, en dit inderdaad eene korting van 16 $\frac{2}{3}$ ten honderd had ondergaan, een verschil te aanmerkelijker, om immer, met eenige mogelijkheid, in den wisselkoers tusschen Nederland en Indië, te kunnen standhouden." 1)

Elout moest wel de gemaakte fout erkennen, doch merkte tevens op: „De misslag, die bij het muntstelsel van 1817 is begaan, om den gemiddelden wisselkoers met Nederland eens vooral, in alle Gouvermentsrekeningen te bepalen op 24 st. Ned. den Gulden, kan het gezond begrip van sommigen verbitterd hebben.”

Maar hoeveel leed is er niet door veroorzaakt geworden, waarvan men nimmer zal hooren!

III.

Ik zette hiervoren uiteen, hoe de gelijkstelling van twee ropijen van te gering gehalte met den Generaliteitsgulden het begin is geweest van GOLDBERG'S afdwaling ten aanzien van de meerwaarde. Nu, dat wij met het beloop der zaak eenigszins bekend zijn en weten hoe die quaestie ten slotte leidde tot art. 2 der Muntpublicatie van 1817, kan ik hier wedergeven een gedeelte uit de overwegingen van een geheim besluit van den Gouverneur-Generaal d.d. 3 December 1824, l^r. L, hetwelk op de onregelmatige tarifieering wijst. Die overwegingen strekken ter motiveering van het verbeteren der munttoestanden in die dagen, waartoe het o.a. de volgende retrospectieve beschouwingen inhoudt 2):

1) In het *Muntrapport van 1825*.

2) Het stuk in het algemeen rijksarchief. Door mij vermeld in Elout, blz. 141.

dat de stelling, waarop het tegenwoordig muntstelsel is gevestigd, namelijk dat de oude gewone Nederlandsche gulden in innerlijke waarde gelijk zoude staan met de Javasche ropij, welke stelling door Kommissarissen-Generaal, blykens derzelver missive onder n° 3 aangehaald 1), als zoodanig is aangenomen, niet alleen bij nadere, tot dat einde expresselyk in het werk gestelde proeven, maar ook volgens het geheugen en de opgaven der kundigste en geloofwaardigste schryvers welke over deze materie hebben gehandeld, is bevonden ongegrond te zijn, vermits de Javasche ropij, in Indië steeds gangbaar is geweest voor 30 Indische stuivers, gelijkstaande met 24 Nederlandsche stuivers; terwijl de bovengemelde gulden, in de verhouding tot deszelfs eigene onderdeelen (den stuiver, het dubbeltje en den schelling) slechts de waarde van 25 stuivers Indisch, gelijk staande met 20 Nederlandsche stuivers, bezit en in evenredigheid met de Ducatons en Spaansche matten of piasters slechts de koers van iets meer dan 25 of ten hoogste 26 Indische stuivers zoude kunnen erlangen,

dat alzoo van deze stelling uitgaande door de publicatie van 14 Januari 1817 aan den Nederlandschen Gulden en bijgevolg aan den Nationalen Indischen standpenning, welke in naam en in type met eenige wijziging, en in waarde met gemelde Nederlandsche Gulden gelijk is gesteld, eene te hooge waarde, in vergelyking der overige gangbaar verklaarde muntspecien is toegekend,

dat de met deze stelling in een naauw verband staande hypothese, welke bereids in Nederland als eene erkende daadzaak, op den voorgrond gezet, ook door kommissarissen-generaal is aangenomen, dat namelijk het zilver in Indië eene meerdere waarde van 20% boven deszelfs waarde in Europa zoude bezitten, alsmede geen grond heeft kunnen opleveren om aan den ouden gewonen Nederlandschen Gulden, de waarde van 20 stuivers Nederlandsch bezittende, eene waarde van 24 Nederlandsche stuivers in Indië toe te kennen, vermits op dienzelfden grond, de overige alhier in omloop zijnde zilveren muntspecien, alsdan in het bezit van hetzelfde voorregt zouden hebben moeten zijn, waarvan echter het tegendeel is gebleken, en dat, in de veronderstelling dat het zilver in Indië die meerdere waarde van 20 procent moest genieten, dezelve alsdan niet alleen aan den Nederlandschen Gulden, maar ook in dezelfde evenredigheid aan alle de overige in omloop zijnde zilveren muntspecien toekwam, terwijl daarentegen deze muntspecien, blykens het tarief, by art 11 van gemelde publicatie gearresteerd, zonder eenige verhooging denzelfden koers hebben behouden, welke aan die muntspecien bereids by de proclamatiën van het Britsch Gouvernement was toegekend

Het gebrekkige in deze Muntwetgeving kenmerkt zich ook hierdoor, dat alzoo fertelyk het gehalte van den Indischen gulden niet bepaald werd. Is dit opzet geweest? Ik geloof het wel en ziehier waarom

Aan de publicatie van 1817 was voorafgegaan, naar ik

1) De *Beginselbrief* wordt bedoeld. Alinea 1 komt mij minder gelukkig voor.

mededeelde, het Beginselbesluit van 25 October 1816. Een dier beginselen luidde aldus: „De standpenning zal een, gelijk gewigt en *nagenoeg* gelijk gehalte hebben als de gewone Nederlandsche gulden.” Tegen deze bepaling adviseerde de Raad van Financiën 1) d.d. 11 Dec. 1816, aanbevelende haar stellig te doen luiden: „De standpenning zal in gewigt en *gehalte* gelijk staan aan den gewonen Nederlandschen gulden.” Het resultaat is geweest, dat C. C. G. G. in hun publicatie over het gehalte *geheel hebben gerwogen*. Toen nog geen tien jaar later hun regeling niet langer bestaanbaar bleek, was de oud-commissaris-generaal ELOUT — „een der genen, die aan de muntverordening van 1817 een voornaam deel hebben gehad”, gelijk hijzelf in het hieronder te noemen stuk memoreert — minister van Koloniën. Het aan die verordening toen ten laste gelegde, dat niet eens het gehalte was vastgesteld, wees hij echter in zijn *Muntrapport* van 1826 aldus af, waarin hij voor de redactie der artt. 1. en 2 der Muntpublicatie van 1817 in zoo ver opkwam:

Deze bepalingen waren zeer stellig, en hoe zeer hier noch het gehalte, noch het bruto gewicht en dus ook niet de waarde van den standpenning in azen fijn zilver werd opgegeven, liet echter de verklaarde gelijkheid met den Nederlandschen Gulden van 200 azen fijn, te dezen opzichte geen twijfel hoegenaamd over.

Dit schijnt ook aldus bij mijnen voorganger 2) begrepen te zijn geweest, toen hij, uithoofde van de schaarschheid aan gerande Generaliteits Guldens en van den gevreesden uitvoer van nieuwe Nederlandsche Guldens, bij missieve van 10 January 1821, n°. 27, aan Uwe Majesteit het slaan van afzonderlijke Indische Guldens, voor den uitvoer ook naar Java voordroeg; en in dit begrip schijnt ook Uwe Majesteit gedeeld te hebben, toen Hoogstdezelve bij besluit van den 16en January 1821, n°. 72 bepaalde, dat deze stukken van een Gulden en drie Gulden, in gehalte, gewigt, grootte en beeldenaar, gelijk zouden zijn aan den Nederlandschen Gulden en het stuk van drie Guldens, bij de wet van 28 September 1816 verordeneerd, met dezen verstande, dat de woorden *honderd cents* zouden worden vervangen door die van *Nederlandsch-Indië* 3).

1) De Raad van Financiën trad destijds in de plaats van hetgeen later de departementen van algemeen bestuur zouden worden. *Herstel*, blz. 154 v.v.

2) Minister FALCK, verg. ELOUT, blz. 13.

3) Het toen bedoelde K. B. is in *Ind. Stbl.* 1821, n°. 48, afgekondigd.

Dit aangehaalde zal genoegzaam zijn om aan te toonen, dat de waarde van den Indischen standpenning waarlijk gelijk was aan die van den Nederlandschen Gulden.

De vraag was echter niet zoozeer of een minister, of de Koning de bepaling van 1817 wel had begrepen, doch wat het publiek moest denken van een muntverordening, die het gehalte niet uitdrukkelijk vermeldde 1). Gegeven nu het K. B. van 1815, dat wel degelijk beoogde een gulden van minder dan 200 azen, te doen doorgaan voor een Nederlandschen gulden van 200 azen, zonder dat te zeggen; gelet vooral — want den inhoud van dat besluit kende het publiek niet — op het knoeierig art. 2 der Indische publicatie, waarin weliswaar gezegd wordt, dat de Indische gulden dezelfde waarde zal hebben als de Nederlandsche — zonder echter uit te drukken, dat daarmede bedoeld wordt een gulden van 200 azen! — maar waarin tevens met die waarde allervreemdst wordt omgesprongen; lettende bovendien op de verkeerde tarifieeringen der overige munten in art. 11: — dan kan men zich zeer wel voorstellen, dat bij het publiek een en andermaal de vraag rees: van welk gehalte zou dan toch die Indische gulden zijn? een onzekerheid, die een Indische financieele commissie in haar zeer uitgewerkt rapport d.d. 16 December 1825, n°. 57 deed schrijven 2), hetgeen minister ELOUT het vorenstaande ter wederlegging in de pen gaf: „dat de innerlijke waarde van den standpenning niet bepaald, maar in het onzekere is gelaten en wel steeds fluctuerende.”

Al had nu ook art. 2 der Muntpublicatie het Koninklijk besluit van 1815 overschreden, dit behoefde overigens nog geen reden te zijn, dat de daarbij gegeven type, gelijk de Proefgulden haar mede heeft aangegeven, niet zou worden opgevolgd; art. 1 der Muntpublicatie schreef dan ook de

1) Zie ook de afkeuring over het gemis aan gehalte-bepaling bij VAN ZUYLEN, blz. 403.

2) Over dit rapport, zie ELOUT, blz. 191 en hiervóór blz. 39, noot 3.

opvolging voor. Maar zoo de Munt te Soerabaja reeds gebrekkig bleek voor het slaan van ropijen, het duurde niet lang of bij de Commissie-Generaal vestigde zich de overtuiging, dat het beter was van de geheele zaak af te zien en voor het vervolg steeds de zilveren munt uit Holland te laten komen. Die overtuiging werd met name verkregen, toen de commissarissen-generaal ELOUT en VAN DER CAPELLEN in den loop van 1817, op reis over Java, te Soerabaja verschenen, waar de Munt gevestigd was.

De bezoekers waren reeds in ontstemming over het nadeel, dat zij den Lande onbewust veroorzaakt hadden, door aanvankelijk te gelasten met de ropijmunting op den bestaanden voet voort te gaan, onbewust dat zij aldus last gaven stukken te slaan van 227 azen, die bestemd waren om voor 200 te circuleeren! Nu, dat zij de Munt persoonlijk in oogenschouw konden nemen, zagen zij hoe onvoldoende er alles was ingericht en als een bewijs hiervan gold mede, dat het geleverde werk in den regel niet voldeed aan de gestelde eischen, speciaal, dat het gehalte niet met de voorschriften stemde. In hun tegenwoordigheid werden nu ook guldens geslagen, gelijk voorgeschreven bij de artt. 1 en 2 der Publicatie. De proeven vielen slecht, zeer slecht uit. Wat er feitelijk aan haperde, waaraan de mislukking was toe te schrijven, is in de mij bekende stukken niet gezegd geworden; doch het einde was, dat de Zilvermunt gesloten werd, eerst voorloopig, daarna definitief. Sinds ook, namelijk sinds medio Juni 1817, is niet meer zilver gemunt geworden, zoodat Indië's voorziening van zilvermunt van dien tijd af enkel plaats vond aan de Munt te Utrecht.

Naar den Proefgulden in het Haagsche Penningkabinet heeft derhalve noch in Nederland, noch in Indië een levering plaats gevonden, hetzij in het gehalte door het Koninklijk besluit bevolen, dan wel gelijk afgekondigd in de Muntpublicatie der Commissarissen-Generaal. Het ver-

wondert mij intusschen wel, dat in Indië geen enkel exemplaar is overgebleven van de proeven, die te Soerabaja werden genomen.

Zoo wordt het exemplaar in het Haagsche Penningkabinet inderdaad de eenige gedenkpenning van over het Indische muntwezen geheerscht hebbende wanbegripen tijdens het herstel van onze nationale onafhankelijkheid.

's-Gravenhage, October 1912.

P. H. VAN DER KEMP.
